

távlat hiányzott tehát, hanem esetleg a mű maga sem volt könnyen elérhető, vagy éppen érvényességét nem igazolta vissza színpadi előadás.

Így azonban másként érzékelhető az a meghatározó mozzanat, mely mindketőtjük esetében közös – a lehetetlenségé. Szondi megítélése szerint Ibsen nem tudja megoldani a maga elé kitűzött feladatot – a drámaelmélet igencsak erőteljes szavaival a norvég zseni szereplői „gyilkosává válik”³⁴ –, míg Kierkegaard *Isméltésének* hőse arra döbben rá, hogy valójában nem létezik ismétlés. Vagyis a kudarc apoteózisa, a negativitás elementáris ihlető ereje és az ennek nyomán kialakított bölcséleti horizont talán még pontosabban köti össze a két gondolkodót, mint a megannyi filológiai és műfajelméleti transzparencia.

Czókos Gergely

A „halálos poshadás” filozófusa

25 ÉVE HALT MEG EMIL CIORAN

1961. augusztus 30-án a *Magyar Nemzet* hasábjain Bajomi Lázár Endre éles hangú cikkben kelt ki egy akkor már több mint két évtizede Párizsban élő, közepesen ismert román gondolkodóval szemben, aki a '30-as évek végén „gyűrött arcú, [...] rejtelmes” diákként gyakran szállt vitába a párizsi magyar emigráció tagjaival. Bár az irodalomtörténész a „halálmadár” *Portrait du Civilisé* címmel megjelent írásában megfogalmazott erőteljes civilizációkritikáját annyiban jogosnak tekintette, hogy „a nyugati polgárosodás rengeteg bajt vitt a gyarmatokra”, ám az ellen már felháborodva emelte fel a szavát, hogy a „dekadencia doktora [...] az imperialista társadalom válságát világméretekre vetítve, minden közös emberi erőfeszítést tagad, hogy a szenny és a tétlenség, sőt a kétségbeesett Semmi mellett kössön ki”. Nem kockáztatunk nagyot, ha azt mondjuk, a „halálos poshadás filozófiáját” megteremtő Emil Cioran nem járatta a *Magyar Nemzetet*. Ahogy azzal sem, ha kijelentjük: amennyiben mégis eljutott hozzá a cikk, bizonyára komoly elismerésnek vette bírálója szavait.

Mi másnak is vehette volna egy kis dél-erdélyi település, Resinár ortodox pópájának a fia, aki az anekdota szerint végtelenül megkönnyebbült, amikor anyja – látva kóros álmatlansága miatti megpróbáltatásait – egy alkalommal kijelentette: ha tudta volna, hogy ennyire boldogtalan lesz, az abortusz mellett dönt. A húszas éve elején járó fiúra revelációként hatott a felismerés: létezése nélkülöz mindenféle szükségszerűséget.

Közel fél évszázaddal később egyetlen mondatban összefoglalta „pályafutását”: „Ha a világ iránt érzett undor önmagában elegendő lenne a szentség elnyeréséhez, nem látom be, hogyan kerülhetném el a kanonizációt.” Ezzel nagyjából mindent elmondott magáról. Persze próbálkozhatunk további hangzatos meghatározásokkal. Az örök vasárnap délutánok apologetája, „formulákká korcsosult zokogásai” másnaposa.

34 Szondi, *i. m.*, 28.

A munkakerülés szentje, a „mi végre” rögeszmése. Csatornagondolkodó, hivatásos csalképhentes. A Kárpátok Schopenhauere, aki görcsösen kapkod „a zsákutca gyönyöre” után. Sztilita, akit az oszlopjától is megfosztottak. Saját magát Flaubert nyomán így jellemezte: „Misztikus vagyok, és nem hiszek semmiben.” „Kontemplatív nihilista” – írták róla egy 1969-es *Le Monde*-cikkben. Alighanem az egyetlen ember, aki ugyanolyan elragadtatással tudott beszélni a magyar nótáról, mint Bachról. [Előbbi esetében mentő körülménynek tekinthetjük, hogy nem értette a szöveget.]

Cioran évtizedeken át hangoztatta: a megértés előfeltétele a szenvedés. A kamaszkorában a „filozófia madárnyelvéért” rajongó fiatal azután ábrándult ki a bölcselekből, hogy egyikük sem kínált enyhet súlyos inszomniájából fakadó kétségbeesésére. Kénytelen volt megállapítani, hogy a szellem felépítményei valódi megmérettettkor ritkán mutatnak erőfölényt. Erre az élményre vezethető vissza a rendszer- és elméletalkotásokkal, és egyáltalán mindenféle definícióval szembeni mély idegenkedése, aforisztikus kifejezőmódra való hajlama. Mert mégiscsak szellemi sarlatánság kozmoszt csempészni oda, ahol – ha a megszokottnál nagyobb alapossággal vallatjuk a valóságot – káoszon kívül mást nemigen fedezhetünk fel.

A belátás ellenére a '30-as években Cioran – sok kortársához hasonlóan – a „nemlét elé homlokzatot emelő” szó és a mozdulat megváltó erejébe kapaszkodva kereste a kiutat a kétségbeesés csúcsairól. Bár tudta, hogy „a tér kísértesei morajló mozdulatlanságok”, határozatlan időre ad acta tette a benne megbúvó fenevadak háziasításának projektjét, és a román szélsőjobboldal ideológiája lett.

„A létezés elé kitzűzött célok közül, ha szemügyre vesszük őket, melyik nem bohózatba vagy Hullaházba illő?” – tette fel a kérdést Cioran, és „cselekvés általi megváltás és a cselekvés lényegteleniségének tudata” közül végül az utóbbit választotta. Párizsban telepedett le, hogy a „babonák híján szétrohadt lelkek végtelenjébe” száműzze magát. Nyelvet váltva megtagadta múltját, és közreadta az élveboncolás füveskönyvét, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy végképp anakronizmussá avassa a „csipke-világmindenséget”. Megszületett „a koncentrációs táborok kora és a kollektív öngyilkosság profétája” – írta róla Maurice Nadeau.

Miközben nem hagyhatjuk figyelmen kívül a tényt, hogy a munka négy évvel a világháború vége után jelent meg, legalább akkora hiba lenne *A bomlás kézikönyvét* pusztán saját kora eseményeinek tükrében vizsgálni, mint egész későbbi munkásságát kizárólag (!) korábbi, nehezen védhető felindultságai meg nem történtté tételére irányuló kísérletként értelmezni. „Buddha talán a *kortársai miatt* vonult el a világtól?” – tette fel a kérdést. Cioran párizsi korszakában perspektívája kozmikus távlataiból csak ritkán engedett, ha mégis, azokból születtek gyengébb írásai. „Egy kort elutasítani vagy elfogadni pusztán szeszély kérdése: a történelemet kell *egy az egyben* vagy elfogadni, vagy elutasítani” – szögezte le. Miközben számára a világegyetem is „csak egy rángógörcsöktől sújtott mértan”, „szomorúságunk selejtje”, a történelem maga a logikát felváltó epilepszia, „vérgőzös végeredménye annak, hogy [az ember] nem hajlandó unatkozni”, „...hamis Abszolútumok felvonulása, az ürügy nevében emelt templomok sora, a szellem megalázkodása a Valószínűtlen előtt.” Mivel módosítani csak a látszókat lehet, ezért mindebből értelemszerűen következik, hogy „aki hozzájárulását adja az emberi dolgokhoz – mindegy, hogy forradalmi vagy konzervatív módon-e –, szánalmas kedvtelésben emészti fel magát [...]. Aki az emberek közt él, és még mindig azt lesi,

mikor jön egy váratlan esemény, az semmit sem értett meg, és soha semmit nem is fog érteni.” Csak az lehet tehát forradalmár, „aki magát a létezését kérdőjelezi meg: mind a többiek, élükön az anarchistákkal, a fennálló renddel paktálnak”.

Amikor egy rendkívül naprakész nőismerőse szemére vetette, hogy elutasít minden, a második világháború után bekövetkezett történést, kénytelen volt kijavítani: „Tévedett a dátumot illetően: mindent elvetek, ami Ádám óta történt.” A katasztrófa felfejtésében olykor nem állapodott meg a bűnbeesés előtti pillanatnál: „Aki még sohasem irigykedett a növények létezésére, az értetlenül haladt el az emberlét drámája mellett.” Máskor a szerveslenség jutott („Minden, ami él, *zajt* csap. Micsoda érv az ásványok birodalma mellett!”), vagy meg sem állt a teremtésig: a világegyetem tragédiája, hogy a létezés neofita lendülete elsöpörte a „nemlét ortodoxiáját”. Időnként még az örökkévalóságba is belekötött: „Minden jelenség egy másik, nagyobb jelenség lerontott változata: az idő az örökkévalóság betegsége; a történelem az idő betegsége; az élet az anyag betegsége. [...] Az örökkévalóság? Hiszen az pusztán Isten gyengélkedése.”

Cioran létező belső igényből táplálkozó, félig-meddig tudatosan gerjesztett legendákkal átszőtt aszkétaszerepében a senkivé válás arroganciája, az irtózat és kompromittált előélete felfejtésétől való félelme keveredett némi romantikus kiállással és a nietzschei esztétikai életigazolás-pecsét utáni sóvárgással. Következtetései radikálisak, gesztusai szélesek, pózai a barokk szentábrázolásait idézik. Zsoltáros szóhasználata, Jób-epigonként az univerzum ellen intézett kirohanásai élete végéig meghatározták stílusát. A létezés peremvidékén tengődő mizantróp „gondolattörmelékeiben” (Eugene Thacker) a kontúrok túlhajszoltságára azonban mindvégig jótékonyan tört meg a megszólalás staccatóján, magasan megfelelően a Jules Renard-i maximának: „Egy jegyzetnek többet kell mondania, mint egy oldálnak, különben fölösleges.” Nála nagyobb mesterségbeli tudással senki sem stilizálta gasztronómiai ingyencséggé a döghúst. Tim Parks szerint egy Cioran-aforizma „egyfajta érzéstelenítő”, amely gyönyörteli kedvtelenséggel szelidít egy régi sebben megforgatott tör okozta kint. „A forma diadal a fájdalom fölött.” Lírává transzformált üvöltés a pöcegödör mélyéről – a kegyelem „ornamentális ügyeskedéssel” (Márai) kicsiholt illúziója.

Cioran szövegei nem valók a közhelyek nyárspolgári tapintatához, a bábjáték pedantériájához szokott füleknek. A Latin-negyed remetéje gúny tárgyává tette a „természet eretnekei” által összetakolt flitterpurgatórium összes dekorációját. Értékeiket és konvencióikat a teljes meztelenségig lecsupaszította.

„Az élő meghatározása: ami még nem bűzlik.” Az élet „öngyilkosság-nélküliség”, az „anyag *széphistóriája*”. Az ember „késleltetve vágyakozó állat”, „fantomokba szerelmes porszem”, „egy elidegenedett gorilla”. A szépség „pusztán a rügyekben páváskodó halál”, a szerelem fensége pedig „elválaszthatatlan a húgycsövektől: az ürítéssel rokon elragadtatások, a mirigyműködés mennyboltja, a testnyílások röpke szentsége...” Maga a szellem is „csak ürügy a nemlétben”. Mivel „az igazságok átverések, a szenvedélyek pedig szagok; végső soron csak a hazugság vagy a bűz között választhatunk”.

Ciorannak Istennel volt a legkönnyebb dolga. Már csak a maradványait kellett felszámolni. Isten menekvés a tudomány által felfestett igazság „gyilkos banalitásától”, „beleink nyugtalanságának és gondolataink korgásának gyümölcse”, aki a „lelkemben lévő úrbe száll alá”. Más beszélgetőtárs híján találjuk ki, ám „a dialógus gyávasága” a „legcsúfosabb megfutamodás a szellemi tisztesség követelménye elől”. Mindeközben

világos: Cioran az Ő elvesztését fájlalja legjobban. „Nyilvánvaló, hogy Isten megoldás volt, és hogy nem fognak egy másikat találni, amely ennyire kielégítőnek bizonyulna” – állapította meg. A blaszfémia számára a hiábavaló istenkeresés szükségszerű konzekvenciáját, immanens végpontját jelentette. Az Istenben való feloldódásra való képességünk elvesztése „életünk minden pillanatát olyan imává [alakítja át], amely soha nem hagyja el ajkunkat” – írta.

A mozdulat önámítás. „*Cselekedni* csak az igazság ellenében lehet” – jelentette ki Cioran, és a „munkakerülés szentsége” mellett érvelve elvetette a haladáshitet és az utópista édenkertdéli bábokat. Gyakorta kelt ki az ellen a – számos nyugati értelmiségi által is, legalább részben, osztott – világlátás ellen, amelyet a Bajomi Lázár-féle cikk záró gondolatai is képviseltek: „Szerencsére a kivénhedt és küldetéséről lemondó polgári civilizáció mellett megszületett a szocialista civilizáció is, amely éppen azt bizonyítja [...] pompás tudományos hőstettel, hogy az emberiség boldogulásának reménye nem a megcsömörlött szenny filozófiájában rejlik, hanem abban a tiszta derűben, amely az űrből alászálló Gagarinok és Tyitovok mosolyából árad.”

Cioran szerint azonban, „ami a nagy kérdéseket illeti, semmivel sem vittük többre őseinknél és közvetlen elődeinknél”. „A haladás gondolata az idő bércein trónoló önhitté tesz mindenkit; ezek a bércek viszont nem is léteznek: a barlanglakó, akinek egykor a sziklaüregek mélyén a fogai vacogtak a réműlettől, ma is ott reszket egy felhőkarcolóban.” A modern ember hübrisze alig ismer határokat. Az „első emléket”, vagyis az isteni időnkívüliség megsejtését megtagadó emberek „büszkéek kezdtek lenni a paradicsom elvesztésére”. Cioran a haladás fogalmára a két szuperhatalom közötti űrverseny leghisztérikusabb éveiben is a „Bukás modern megfelelőjeként”, a „kárhózat profán változataként” tekintett, mivel hiába hódítottuk meg az univerzumot, az idő cselédei maradtunk. Egy lépésre áll attól, hogy feltegye a kérdést: érdemes volt gyógyszerekre cserélni a mennyországot?

Az lát rá leginkább a téveszmék nevetségességére, aki egykor maga is a „viszketegség megszállottja” volt. Cioran – levezeklendő, hogy egykor megalkotta saját, „emésztőgödör felett megálmódott végtelenjét” – a világjobbítóként fellépő impozitorokat különösen szenvedélyesen bírálta. Irtózott azoktól, akiknek „mindig készletek állnak rendelkezésére nagybetűkből”. Miközben maga is előszeretettel hangoztatta saját, minden fenséget nélkülöző igazságát, kijelentette: „...maga a Sátán is színét veszti ahhoz képest, aki *birtokolja* az igazságot, aki tudja, hogy *szerte* mi az igazság.” A próféta az emberi magány szatírja, aki saját nyomorából meríti a másokra kiróni szánt abszolútumadagot. Valódi célja ennek kiterjesztése az emberek minél szélesebb körére. „Ha próbálsz megtéríteni valakit, sohasem azért teszed, hogy elősegítsd a megváltását, hanem hogy ugyanolyan szenvedést szabj ki rá, mint amilyen neked is osztályrészed [...]. Mások boldogsága sohasem jelentette a tett indítékát vagy alapját, pusztán a lelkiismeret megnyugtató vagy nemes kifogások felvonultatása végett idézik meg [...] Nem azért térítünk, hogy felszabadítsunk, hanem hogy láncra verjünk” – írta a civilizált emberről szóló portréjában. A szentek, hősök és mártírok kiugrott fűszeresek, közjegyzők és házmesterek.

Az evidenciákat figyelmen kívül hagyó önáltatás forrása a remény. Pedig a szóznak már a felvetése is nevetséges. „Valamivé válásunk virágzó pályája: dicsőségesnek látszó út a kudarc felé; tehetségeink beérése: álruhába göngyölt üszkösödésünk.” És

mégis, „mindaz, ami a földön végbemegy, abból az illúzióból fakad, hogy az ürességben elérhető a teljesség, hogy a semmi valamiféle rejtélyt takar...” Azok számára azonban, akik egy temetőbe belépve szembesülnek a természet ijesztően hűvös távolságtartásával, megszűnik létezni a metafizika. „...akik mindenhol a »titkot« keresik, nem hatolnak le szükségszerűen a dolgok mélyéig. A »titok« és az »abszolút« szavak leggyakrabban csak a szellem grimaszai.”

Már csak emiatt is igaztalan – részben – Ciorant gnosztikusnak bélyegezni. Tény, gondolkodásában egyértelműen kimutathatók dualista világszemléletre utaló tendenciák. Taszította a hús diktatúrája – a cselekvésről való lemondás számára azt jelentette, hogy „az ember magában a teljes múltat, évezredek munkáját eltörli – egyszóval, felszabadítja magát a Faj [igája] alól”. De tisztában volt azzal is, hogy a felszabadulás csak „végső zsákutca”. Hangoztatta, hogy a teremtés [„az első szabotázscselekmény”) és főképp a bűnbeesés óta lezajlott események sora érthetetlen, ha nem az ördög [rossz demiurgosz] művének tartjuk, ellenteológiája felmutatásával azonban csak félkövérrel szedte az Idő botrányát.

A bevett megváltásszenáriók kivitelezhetőségét illetően végképp nem áltatta magát. Fonák üdvtanában nyoma sincs a gnosztikus tanok egyik legfőbb ismérvének, a titkos tudásba való beavatással elnyerhető kegyelemnek: „Annak bizonyossága, hogy nincs megváltás, maga is a megváltás egy formája, valójában ez a megváltás. Ebből kiindulva megszervezhetjük az életünket és létrehozhatjuk történelemfilozófiánkat: a megoldhatatlan mint megoldás, mint az egyetlen kiút.” Persze ilyenkor is csak pillanatokra, a történelmen túlra kerüléssel lehetséges a „megváltás”. De mi más enyhíthetné azoknak a „tartásos tetemeknek” a szorongását, akiknek már semmi más nem tudja melegíteni „lelkük Szibériáját”? „Őrizzük meg lelkünk legmélyén az összes többit meghaladó bizonyosságot: az életnek nincs, *nem is lehet* értelme. [...] menten megfulladnánk abban a pillanatban, amint elvinnék tőlünk a hiábavalóság örömét.”

Metafizika híján marad annak halála, az ironia és a gúnykacaj. Ciorannál szórakoztatóbb fekete humorral kevesen intéztek petíciót a mindenséghez. „Stand-up-gyakorlatok a pokol kapujában” – írta aforizmáiról Rob Doyle. Életvezetési tanácsait látva csak értetlenül állhatunk azelőtt, miért nem sorakozik a self-help bookok polcain a Cioran-összes. Látogassunk temetőket, gondoljunk magzatmúltunkra – ajánlotta. Vagy képzeljük el, ahogyan saját temetésünkön mozdulatlanul fekszünk a koporsóban. Annak érdekében, hogy a nap folyamán ne kelljen túl sokszor ehhez folyamodnunk a ránk törő pánik és szorongás közepette, legjobb, ha rögtön ezzel kezdjük a napot. Cioran terápiás céllal használta az öngyilkosság lehetőségének gondolatát, ahogy magát az írást is. „Irok ahelyett, hogy valakivel összeverekednék!” – jelentette ki.

„A maga romjai között védett helyen érezném magam” – fogalmazott *A rossz demiurgosz* című könyve kapcsán barátja, Samuel Beckett, akivel gyakran összefutott a lakásával szemben található Luxemburg-kertben tett hosszú sétái során. Beckett a lényegre tapintott rá. Cioran legjobb formájában ugyanis egy ellenapostolmaszkot magára aggató pszichológus. Az aforizmákká formált ciorani tapasztalathorizont azonban nem az ürességtől ódzkodóknak kínál menedéket kitalált ürügyek számba vételével. Épp ellenkezőleg, a mindenáronba belefáradtaknak, a döbbenetükben mozdulatlanul maradtaknak nyújt vigaszt a semmi kendőzetlen felmutatása révén. Amikor már a legutolsó tejablak sem takarja el a kilátást, akkor jön el Cioran ideje. Minden mondata a magány

vállalásának összetársadalmi elutasítottságától és az elesettségérzés takargatásának kényszerétől megcsömörlött ember hosszan visszafojtott sikolyának legitimálása.

Lélekgyógyászként – bár vallotta, hogy a legrosszabb pszichiáter lenne, mivel minden betegével egyetértene – gyakorlati eredményeket is fel tud mutatni. Egy fiatal japán lányt egyik kötete mentette meg a végső konzekvencia levonásától. Nem véletlen, hogy egy Cioranról szóló YouTube-videó alatt a legtöbb tetsziket a következő komment kapta: „Most komolyan, ha igazán depressziós vagy, olvass Ciorant. Elérte, hogy elfogadjam, méghozzá egy kis büszkeséggel, a kétségbeesésemet.”

Cioran minden illúzióval leszámolt. Azzal is, hogy minden illúzióval le lehet számolni. Bár tudta, a konkrétumok előtt a „remény bohócjelmezei” feltétel nélkül kapitulálnak, teljesen ő maga sem tudott elszakadni tőlük: „Ami a halált illeti, szüntelenül a »titok« és az »abszolút semmi«, a piramisok és a hullaház között ingadozom.” A létezés vallásos gesztus. Valójában az általa nagy előszeretettel üzött átkozódás is csak „az élethez való ragaszkodás a rombolás köntösében; egy hamis nihilizmus. Hiszen csak akkor szitkozódasz, ha helyed tökéletesen biztosított az értékrendben.” Így még a mindenből gúnyt űző szkeptikus is eljuthat a könyvirásig. „Mindenki, aki írásra adja a fejét, azt hiszi [...], műve túléli az éveket, a korszakokat, sőt, magát az időt is... Ha érezné, miközben dolgozik rajta, hogy mulandó, letenné ott, ahol éppen tart, sohasem fejezné be.” Az élet irracionális, „titokzatos vitalitása” azonban félrenézésre ösztönöz. Bűnrészessé tesz minket saját nyomorunkban.

A cinikus csak szavaiban lehet következetes. A világtól visszavonulással az ember nem kerül kívül a történelmen: „Tudni, hogy *semmi sem éri meg a fáradságot*: ez közvetve maga is hit, vagyis a *cselekvés* lehetősége; mert még a legjelentéktelenebb létezés is be nem vallott hitet előfeltételez...” Büntetését így a társadalom parazitája is megérdemli. „Mivel a legapróbb vágyból is az elmebaj forrása buzog fel, elég csak az önfenntartás ösztönét követned, hogy máris kiérdemeld az elmegyógyintézetet. [...] Levegőt veszek: bőven van miért lecsukjanak.” Cioran vallotta: az ember csak önmaga eretnekeként, kételyeivel és gyöngeségeivel szembenézve lehet szabad – szabad egy sivatagban. Gondolkodói magatartását éppen ezért élete végéig meghatározta „az örület lírája és az elfogadás prózája” közötti ingadozás, a benne lévő dühöngő és szkeptikus szüntelen viaskodása. „Az erőszak és a kijózanodás között őrlődve úgy érzem magam, mint egy terrorista, aki – amikor a balhé kedvéért kimegy az utcára – megáll útközben, hogy megvitassa a *Prédikátor könyvét* és *Epiktétoszt*” – írta egyik aforizmájában.

Ebből a kettősségből merítik erejüket paradoxonjai, amelyek többek egyszerű szellemi petárdáknál: az emberlét alapvető ellentmondásaiból merítkezve nyerik el érvényüket. „...akinek sikerül leráznia magáról és legyőznie őket [a hiteket és meggyőződéseket], az is – saját józansága sivatagában – fanatikus marad: önmagával, saját létével szemben. [...] Túláságosan is jelen vagyunk önmagunknak, ezért az, hogy sem születésünk előtt, sem halálunk után nem létezőnk, csak pusztán gondolatként merül fel bennünk, és akkor is csak pillanatokra...” Mindannyian Dosztojevszkij odúlakói vagyunk, akik csak arra várnak, hogy meghihassák a teájukat. „Annak érzése, hogy a minden vagyok, és annak bizonyossága, hogy a semmi” – ebben a „rendkívül banális formulában, a kiterjedés és a bukás, az eksztázis és a zsákutca szintézisében” fogható meg az ember tragédiájának leglényege. Pedig „ha mindenki tisztán látná, milyen parányi helyet foglal el a társadalomban – és a világegyetemben –, remekül mennének a dolgok, akadálytalanul.”

Cioran – ahogy mindenki más – csakis kontradikcióiban, nézetei és hajlamai összeegyeztethetlenségében önazonos. Ezen tapasztalatából fakadt meggyőződése arról, hogy nem ön maga ura, énje pedig fikció. A szabad akarat és a központi, tudatos vezérlő én létezése illúzió: két olyan, a buddhizmusban gyökerező megállapítás, amelyet az idegtudomány és az evolúciós pszichológia legújabb eredményei mélyen alátámasztani látszanak. „Érzem, hogy szabad vagyok, de *tudom*, hogy nem” – írja. Szabad akarat csak a felszínen létezik, ha mélyre ásunk, nyomát sem találja: „Nem kívánt jelenem lebonyolódik, azaz lebonyolít *engem*; ha már parancsolni nem tudok neki, hát megjegyzéseket fűzök hozzá...” Az agyban a darwini logika farkastörvényei uralkodnak, az egymással rivalizáló „modulok” versenyében ősi parancsok döntenek – ezt már Robert Wright tudományos ismeretterjesztő könyvében, *A buddhizmus élő igazságában* (Why Buddhism is True?) olvashatjuk.

Mivel senki sem felelős sem a létezéséért, „és még kevésbé azért, hogy az, ami”, a felelősség problémájának „csak akkor lenne értelme, ha tárgyalnának velünk születésünk előtt, és beleegyeznék abba, hogy pontosan azok leszünk, akik vagyunk”. A bűnösség tehát „felszíni, a konvenciók szintjén marad”, mindennek ellenére az ember folyamatosan ítélkezik. Sőt, élni „annyi, mint felbecsülni, mint ítéleteket mondani”. Az állítás tudományos értékének alátámasztása végett ismét Wrightot idézzük: „A természetes kiválasztódás szemszögéből az észlelés lényege, hogy szervezetünk [...] releváns információt dolgozzon fel [...] a tekintetben, hogy mi segíti elő a gének átörökítését.” Majd „úgy regisztrálja e relevanciákat, hogy pozitív vagy negatív értéket tulajdonít az észlelt információnak. Úgy tervezettünk, hogy megítéljük a dolgokat, s hogy az ítéleteket érzésekbe kódoljuk”.

Cioran szintén a buddhistákkal együtt vallotta, hogy az élet legmeghatározóbb vonása a szenvedés, az örök elégedetlenség, kielégítetlenség (dukkha), és annak egyik fő forrása, a sóvárgás (tanhá). „A reménybe belebetegedve mindig csak várunk valamit; az élet pusztán ez a tetet öltött várakozás” – írta egyik aforizmájában. Újfént Wrightot idézzük: „Darwini perspektívából a tanhá azért épült belénk, [...] [mert] minden egyes embernek vigyáznia kell a génállományt tartalmazó járművére.” Ha tehát folyamatos kielégülésben élünk, vétenénk a létfenntartás ösztöne és a gén-továbbörökítés természet által belénk plántált imperatívusza ellen. „...a tanhá alaptétele [...], hogy a dolgokat mindig jobbá lehet tenni [...] »munkaköri leírásának« szerves része, hogy sosem lehetünk elégedettek.”

Hogy Cioran gondolatai a 21. századra sem veszítettek érvényükből, az is jól mutatja, hogy tudományos körökben megjelent a neuroegzisztencializmus fogalma. Ennek lényegét Owen Flanagan és Gregg D. Caruso a következőképpen foglalják össze: „A neuroegzisztencializmus a 21. századi [ember] afölött érzett szorongása, hogy a kortárs idegtudomány [...] megerősíti Darwin 150 éves üzenetét: azt, hogy az emberek [...] száz százalékban állatok. [...] A halál a vég, mivel az agy leállásával a tudat is megszűnik. [...] Többé semmi okunk hinni egy nem fizikai émben, amely ellenőrzése alatt tartja a cselekedeteket, és amely független a determinisztikus természeti törvényektől. [...] biológiai rendszerek vagyunk, akik a jutalmazás és büntetés mintái szerint működnek, és akiknek értékei a kultúra és a biológia véletlenszerű termékei.”

Művei erényei ellenére Cioran ma szinte teljesen ismeretlen, különösen az angolszász világban. Ez részben terhelt előéletének tudható be, és bár számos alkalommal megtagadta múltját, amelyben később „nem ismert magára”, fordulata

őszinteségéről megoszlanak a vélemények. Legújabbkori elismerése – a fentiek tükrében – a lehető legváratlanabb helyről kapott komoly lökést: az amerikai filmipartól. Rust Cohle (Matthew McConaughey) a *True Detective* első három részében egy komplett Cioran-kurzust prezentált. Az egybeesés nem véletlen. Az író Nic Pizzolatto ugyanis Cioran – „örök kedvencei” közé tartozó – műveit nevezte meg egyik fő ihlető forrásként a nihilista-pesszimista nyomozó karakterének megformálásában. A nézőkben vélhetően elsősorban Cohle – részben az „apaság bűnét” elutasító Cioranra építő – antinatalizmusa maradt emlékezetes. „A gyerekek, akiket sohasem akartam – bárcsak tudnák, micsoda boldogságot köszönhetnek nekem” – írta utolsó aforizmagyűjteményében a moralista.

Cioran élete végéhez közeledve – belefáradva, hogy a jogorvoslati lehetőségek száma bántóan limitált – felhagyott a mindenséggel való nyilvános perlekedéssel. Még megérte, hogy saját maga cenzúrázhassa elhúzódó pironkodása elsődleges felelősenek (*Románia színeváltozása* című 1936-os kirohanásának) új román kiadását, aztán egy napon, amikor már senki sem hitt a Tyitovok és Gagarinok mosolyában, a járdaszegélyén ülve találtak rá a Latin-negyedben. Képtelen volt felidézni, hol lakik. Később már barátait sem ismerte fel, és beszédképességét is elvesztette. Hosszú felháborodása 1995. június 20-án ért véget. Egy párizsi kórházban vált közönyössé.

A *Hévíz* 2019/4. számában megjelent írás szerkesztett, bővített változata.

